

NOUL MECANISM ECONOMIC ȘI CRIZA MODERNIZĂRII COMUNISTE ÎN ROMÂNIA ANILOR '70

Discuția cu privire la funcțiile modernizatoare ale comunismului românesc, în pofida importanței datelor statistice, nu poate să se limiteze doar la acestea. Evoluția cantitativă a consumului general, accesul la învățământ, sănătate, servicii edilitare moderne, ceea ce regimul numea „venit social”, sunt indicatori care dau măsura progresului unei societăți, însă cu siguranță nu sunt singurii. Dacă în ceea ce privește abordarea cantitativă există un aproximativ consens în legătură cu modernizarea comunistă, lucrurile încetează să fie la fel de clare atunci când în discuție sunt luate progresele calitative. Și mai puțin clar devine tabloul, atunci când în obiectiv se află politica economică a regimului Ceaușescu, ale cărei efecte sunt discutate de obicei în expresia lor financiară și a modului în care s-a repercutat aceasta asupra nivelului de trai. Totuși, în pofida faptului că istoriografia problemei asociază dificultățile economice majore ale comunismului cu anii '80, deci cu perioada acutizării lor², în opinia autorului rândurilor de față, liniile de forță ale politicii economice ceaușiste nu au fost dictate de circumstanțele economice și financiare internaționale, cât mai degrabă de decizia voluntară a acestuia de a construi un sistem economic eficient, eliberat de constrângerile sociale tipice economiilor comuniste.

I. Introducere

Încă de la începuturile sale, politica economică a regimului Ceaușescu a stat sub semnul unui tip de productivism, în care funcțiile sociale modernizatoare ale economiei comuniste au fost subordonate obiectivului unei funcționări considerate

¹ CS II, Institutul de Istorie Nicolae Iorga.

² Georgescu, George, 2018, „Criza balanței de plăți externe, Cauze și efecte asupra economiei României”, în Iancu, Păun, Aurel Nicolae (coord.), *Economia României după Marea Unire, Macroeconomia*, București, Editura Academiei Române, 189-205; Axenciuc, Victor, 2012, *Produsul intern brut al României 1862-2000, Serii statistice seculare și argumente metodologice, Volumul I, Sinteza seriilor de timp a indicatorilor globali pe secțiuni temporale*, București, Editura Economică, 203-204; Grigorescu, Constantin, 1991, „Nivelul dezvoltării economico-sociale a României în context mondial și european”, în *Romanian Journal of Economics*, vol. 1, issue 1(1), 12-19.

eficiente. Rezultatul direct a fost atenuarea impactului modernizator al politicilor economice, prin transferul gradual al costurilor ineficienței economice către societate, menținerea consumului la cote scăzute și formarea unui mecanism legislativ care lega îndeplinirea funcțiilor sociale ale economiei de profitabilitatea întreprinderilor și creșterea exporturilor. Menit să justifice propagandistic scăderea continuă a nivelului de trai și a resurselor alocate consumului de toate tipurile, mecanismul în cauză scotea din discuție atât obligațiile sociale ale statului, prin derogare formală de la responsabilitatea deținerii „mijloacelor de producție”, cât mai ales necesitatea reformelor generale menite să îmbunătățească performanța economică a întreprinderilor. Atâta timp cât creșterea controlată a consumului a putut fi conciliată cu necesitățile creșterii industriale continue, regimul a păstrat un echilibru în politicile sale economice. Atunci când acest lucru nu a mai fost posibil, în primul rând din cauza efectelor economice negative ale unei politici investiționale dictate mai degrabă de circumstanțe de moment și nu de o viziune articulată de dezvoltare, mecanismul fiind din timp pregătit, regimul nu a avut nicio dificultate în a alege continuarea creșterii industriale în dauna consumului intern. Revenirea la alocarea hipercentralizată a resurselor economice, la începutul anilor '70, a fost însoțită de o politică deliberată a regimului de exploatare la maximum a resurselor industriei, prin alocarea parcimonioasă a investițiilor și limitarea drastică a cheltuielilor de producție. Deși și până atunci fusese controlat, consumul a devenit o adevărată victimă de serviciu al acestei politici economice. Lipsită de reprezentare autentică și controlată prin aparatul de coerciție, deși vexată de reducerea accelerată a consumului, societatea nu genera riscuri imediate la adresa regimului, fapt care l-a încurajat pe Nicolae Ceaușescu să reducă din ce în ce mai mult resursele alocate dezvoltării sociale.

Pe acest fond, de la mijlocul anilor '70, comunismul românesc încetează să mai fie o dictatură de modernizare, subordonând toate considerentele sociale dezideratului eficienței economice.

Un efect al acestei direcții a fost încercarea autorităților de a încetini mobilitatea socială a absolvenților de studii superioare, prin introducerea unui sistem de evidență a cadrelor cu studii superioare, de fapt, pretext pentru introducerea unor norme stricte de personal. În realitate, economia centralizată resimțea un excedent de ingineri și specialiști în domenii tehnice, pe care l-a mascat prin aplicarea politicii implicării directe a acestora în producție.

Un alt efect, al noii politici economice, cu efecte directe asupra mobilității sociale a absolvenților de studii superioare, a fost încetinirea dezvoltării edilitare a României. Sistematizarea, așa cum a fost ea inițiată la începutul anilor '80 a fost mai degrabă un efort al autorităților de raționalizare a administrării resurselor investite în dezvoltarea socială, prin selecționarea unui număr limitat de localități, care să facă obiectul unor investiții edilitare. Atenuarea disparităților economico-sociale dintre diversele zone ale țării se făcea nu prin dezvoltarea generală a zonelor mai sărace, ci

prin concentrarea resurselor într-un număr limitat de localități, considerate potrivite pentru obiectivele noii politici economice.

Un al treilea efect important, cu impact asupra temei discutate, este încetinirea relativă a progreselor politicii de gen. Creșterea ponderii femeilor în numărul total al absolvenților de studii superioare și în cel al angajaților cu studii superioare, în pofida existenței numeroaselor programe oficiale, popularizate preponderent în rândul activiștilor de partid, a cunoscut de la sfârșitul anilor '70 ritmuri mai degrabă organice. O evoluție spectaculoasă a cunoscut însă ponderea femeilor în rândul angajaților industriali, în aceeași perioadă, fapt care arată că politica regimului de emancipare a femeilor urmărea în realitate doar accelerarea creșterii industriale extensive.

II. Generalizarea planificării și legiferarea pauperizării

Proiectul *Legii cu privire la dezvoltarea economico-socială planificată a României*, așa cum a fost el elaborat în a doua parte a anului 1972, valorifica din plin fundamentele ideologice ale economiei socialiste, stabilind aparent o legătură cauzală directă între consum și eficiența activității economice. Deși pretindea că răspunde nevoii unei planificări de perspectivă a economiei, Legea transforma România într-o mare întreprindere, de al cărui bun mers era chemată să răspundă întreaga societate. „Dezvoltarea economico-socială,” se arăta în Articolul 2 al Legii, „se realizează pe baza planului național unic, care reunește toate resursele umane și materiale ale țării pentru făurirea societății multilateral dezvoltate și crearea premiselor materiale pentru trecerea treptată la comunism”³ (vezi ANIC, 43/1972, f. 15). Dincolo de a fi o mobilizare a întregii societăți în slujba obiectivului creșterii economice, Legea introducea și o ierarhie clară a obiectivelor economice ale partidului, care își consolida rolul de sursă a planificării: „Întreaga dezvoltare economico-socială, se arăta în text, va fi orientată spre creșterea permanentă a venitului național, sporirea bogăției naționale și ridicarea bunăstării poporului” (vezi ANIC, 43/1972, f. 16). Dezvoltarea „economico-socială” era o formulă menită să sublinieze prioritatea dezvoltării economice, „creșterea nivelului de trai” fiind nu doar a doua în ordinea de priorități, dar și pusă în strictă dependență de rezultatele „creșterii venitului național”. Dincolo de abundența șabloanelor propagandistice, noua lege încerca *decuplarea dezvoltării economice de cea socială*, în cele mai „bune” tradiții ale industrializării staliniste. Creșterii economice îi erau astfel subordonate toate celelalte considerente. Direcțiile de folosire a fondului de „dezvoltare economico-socială” erau și ele clar prioritizate. Pe primul loc se afla „dezvoltarea, modernizarea și reînnoirea fondurilor

³ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Fondul CC al PCR, Secția Economică.

fixe din industrie, agricultură... și alte ramuri ale producției". Pe al doilea, „asigurarea unităților economice cu materii prime”, urma „constituirea de rezerve” și abia pe ultimul se afla „lărgirea bazei materiale a învățământului, culturii, ocrotirii sănătății și alte activități social-culturale” (vezi ANIC, 43/1972, f. 17). O atare ordine de priorități, în care formule propagandistice disimulau de fapt adevăruri cinice, era expresia convingerii ferme a liderului PCR că economia socialistă modernă și eficientă nu trebuie să se sprijine pe o societate asemănătoare. Montajul ideologic menit să mascheze reducerea consumului era aproape ingenios. Introducând noțiunea de „fond de consum”, legea prevedea că acesta este format din mărfurile și serviciile destinate consumului, „corespunzător veniturilor bănești ale populației”, resursele alocate funcționării învățământului, sistemului de sănătate și cultură, dar și „resursele create prin activitatea economică desfășurată în gospodăriile individuale și consumate direct de populație” (vezi ANIC, 43/1972, f. 17). Astfel de „inovații” erau menite nu doar să consolideze controlul asupra consumului, căci el era deplin, ci mai degrabă să evite dilema responsabilității statului comunist pentru scăderea consumului. Consumul avea să scadă nu pentru că așa hotărâseră partidul și liderul său pentru a continua dezvoltarea industrială generală, ci pentru că „proprietarii mijloacelor de producție” aveau o productivitate mică și pentru că statul le oferea oricum accesul gratuit la o serie de servicii și bunuri. Aceasta în condițiile în care veniturile populației oricum făcuseră și până atunci obiectul unei planificări stricte. Pentru a masca inflația, statul controla cantitatea de bani din economie prin politici discriminatorii de prețuri și grile de impozitare menite să crească permanent cheltuielile generale ale populației, scutind astfel economia socialistă de necesitatea de a livra pe piață mai multe produse și servicii. Pentru o și mai bună clarificare, legea stipula la articolele 6 și 7 că „dezvoltarea economico-socială planificată trebuie să asigure prioritatea producției materiale” și să se întemeieze pe „promovarea consecventă a industrializării socialiste” (vezi ANIC 43/1972, f. 18). La Articolul 16, Legea anunța „*instituirea unui sever regim de economii în toate sectoarele de activitate*”, ceea ce însemna că noua politică de alocare a resurselor nu se referă doar la economie, ci și la societate. Creșterea exporturilor românești și echilibrarea balanței de plăți erau și declarate „obiective imediate și de maximă importanță” ale planului unic.

Deși păstra planurile anuale și pe cele cincinale „executorii”, legea schimba radical filosofia economică, extinzând planificarea de la economie către toate localitățile țării, cărora urma să li se scadă finanțarea de la bugetul de stat, pe măsură ce creștea cota de autofinanțare. Planul localităților cuprindea volumul fizic și expresia valorică a producției, sarcinile „folosirii intensive a capacităților de producție”, principalele teme de cercetare, limita maximă a investițiilor cu precizarea capacităților, repartizarea materiilor prime, costuri de producție, fondurile de „remunerare”, dinamica productivității muncii, principalele „sarcini” de dezvoltare a învățământului, volumul de export și limitele maxime ale importului și „obiectivele

principale ale ridicării nivelului de trai” (vezi ANIC 43/1972, f. 32-33). „Depășirea planului” era și ea strict reglementată, legea stipulând că aceasta trebuie să fie „orientată spre produsele cu desfacere asigurată pentru export” (vezi ANIC 43/1972, f. 39).

Legea păstra doar nominal procesul de planificare „de jos în sus”, stipulând că acesta se desfășoară în întreprinderi, cooperative, orașe, sate și județe „sub îndrumarea și controlul organizațiilor de partid”, care aveau menirea să se asigure că toate rezervele sunt folosite, iar potențialul uman și tehnic este exploatat la maximum (vezi ANIC, d. 43/1972). Toate planurile întocmite în localități, întreprinderi și ministere se centralizau la CSP, care elabora apoi „planul național unic de dezvoltare”. Acesta era prezentat Consiliului de Miniștri și Consiliului Suprem al Dezvoltării Economico-Sociale (CSDES), iar în cele din urmă înaintat spre „dezbateri și aprobare” Marii Adunări Naționale, devenind astfel „executoriu”.

Desăvârșirea noului sistem s-a petrecut la sfârșitul anului 1977, atât la Congresul al XI-lea din decembrie 1977, cât și la Plenara CC al PCR din martie 1978, unde s-a anunțat instituirea „noului mecanism economic”. „Mecanismul” continua retragerea finanțelor statului din economie și societate, prin modificarea legilor adoptate încă din 1972, în sensul retragerii sprijinului întreprinderilor de stat, combinată cu transferul unei mari părți a cheltuielilor sociale și culturale către acestea și comunități, în condițiile în care cea mai mare parte a impozitelor era prelevată de bugetul central al statului.

Definitivat sub presiunea dificultăților economice și financiare, mare parte rod al deciziilor arbitrare ale lui Nicolae Ceaușescu și absenței unei reacții energice de respingere a acestora în partid și economie, „mecanismul” viza, de fapt, o și mai mare reducere a consumului.” Legea transforma întreprinderile și unitățile administrativ-teritoriale într-un fel de obști responsabile în fața partidului și a statului, reprezentate de lider, pentru îndeplinirea unor planuri economice care nu aveau mai nimic de a face cu nevoile acelor comunități (vezi ANIC, 32/1978).

Ea era menită să dea aparența normalității procesului de spoliere a întreprinderilor și a comunităților, prezentând reducerea consumului, consecință a unui mecanism economic, fără legătură cu puterea politică.

Vechiului impozit pe circulația mărfurilor, dar și impozitului pentru contribuțiile sociale de 15% din salarii, introdus în 1972, i se mai adăuga un alt impozit, pe „valoarea producției nete”. Cotele acestui impozit erau stabilite anual, de către Ministerul de Finanțe, împreună cu ministerele și centralele și puteau să difere pe grupe de produse, tipuri de centrale sau chiar în interiorul unor centrale, în funcție de profilul întreprinderilor (vezi ANIC, 89/1978). Dezvoltarea și inovația în întreprinderile de stat urma să se facă din resursele create de acestea, în special din „beneficii”, adică profitul, care se contabiliza după scăderea impozitului pe producția netă. O parte din „beneficiu” era vărsată la bugetul de stat, în diverse cote procentuale pentru „fondul de dezvoltare economică”, destinat investițiilor, care lua partea leului,

și „fondul mijloacelor circulante”, cel menit să asigure resursele funcționării întreprinderilor. Pe ultimul loc se afla „fondul pentru construcții de locuințe și alte investiții cu caracter social”. Cea mai mare parte a „beneficiului” urma să fie vărsată către bugetul de stat. Cu cât mai mari erau lichiditățile sau mai mare profitabilitatea unei industrii, cu atât era mai mare cota ce urma să fie vărsată la bugetul de stat. Industria metalurgică vărsa 50% din beneficii, cea extractivă 55%, cea ușoară 75%, iar celelalte ramuri vărsau în cote ce se înscriau între 35 și 94% (vezi ANIC, 32/1978, f. 2-3). Agricultură avea cel mai mic procent, 35%, în timp ce comerțul exterior avea 94%, turismul – 73%, iar cercetarea științifică 83%. Spre deosebire de „directivele” de aplicare a legii, care specificau doar tipurile de fonduri de mai sus, textul legii menționa mai multe tipuri de fonduri constituite de întreprinderi și aflate la dispoziția lor. Printre acestea, „fondul de acțiuni sociale”, „fondul de cercetare științifică și introducerea progresului tehnic” și „fondul pentru participarea oamenilor muncii la beneficii”, însă normele de aplicare nu prevedeau cote pentru acestea (vezi ANIC, 32/1978). Unitățile care nu-și acopereau funcționarea din fonduri proprii urmau să ridice prețurile practicate, pentru a asigura o rentabilitate între 5 și 8%, urmând să primească dotații bugetare în limite minime (vezi ANIC, 89/1978, ff. 5-6). În lege se arăta că întreprinderile care primesc fonduri de la bugetul de stat pentru investiții sunt obligate să le restituie, „conform legii”, însă o astfel de lege nu a fost niciodată adoptată. Băncile, cele care urmau să crediteze întreprinderile de stat, dar și Ministerul de Finanțe căpătau prin noua variantă a legii drept de supraveghere la întocmirea bugetelor, de verificare a bonității întreprinderii, încurajând bonitatea prin aplicare de dobânzi diferențiate în funcție de solvabilitatea creditorilor. Cu cât era mai disciplinat creditorul, cu atât mai mică era dobânda și invers (vezi ANIC, 89/1978, ff. 6-7). În cazul insolvenței, băncile erau împuternicite să acorde credite de „refacere a capacității de plată”, legea prevăzând concedierea conducerii în cazul în care măsurile de însănătoșire nu dădeau roade. Legea nu prevedea însă falimentul, închiderea întreprinderii sau concedierea angajaților.

Odată introdus „noul mecanism economic”, principalii interlocutori ai lui Nicolae Ceaușescu în materie de organizare a producției au devenit prim-secretarii județeni. Erau ultimele zile ale tehnocraților din partid și începutul unei lungi domnii a „activiștilor de partid și de stat”. Spre deosebire de miniștrii din economie sau șefii CSP, activiștii de partid nu aveau rețineri profesionale în a accepta sarcinile „mobilizatoare” ale lui Ceaușescu și de a promite depășirea lor. Mai mult, știindu-l pe Ceaușescu, stăpâneau perfect și punctele sale sensibile. Îi gădilau orgoliul, și așa exacerbă, iar atunci când vorbeau despre „nerealizări” invocau exact motivele care erau pe placul lui Ceaușescu, de obicei atitudinea reținută a specialiștilor și lipsa de mobilizare revoluționară în rândul lor.

Ceaușescu făcea periodic o serie de fixații despre care credea că se află la originea tuturor problemelor în economie, fiind unul dintre cei mai activi adversari ai

progresului tehnic. Filipica sa, din timpul uneia dintre astfel de întruniri, la adresa controlului ultrasonic al calității tablei destinate recipientelor sub presiune, ca fiind scump și inutil, arăta nu doar că se împotriva oricăror cheltuieli considerate de el inutile, dar și că nu pricepea mare lucru din tehnologie și nici din economie (vezi ANIC, 89/1978). Ceaușescu credea că poate înlătura fazele intermediare ale unui proces tehnologic, prin decizie politică, și să obțină aceleași rezultate. Prin directiva sa de refolosire a vechilor proiecte pentru replicarea sau mărirea capacității unor instalații industriale, nu doar că se deschidea și mai larg calea accidentelor, care oricum se petreceau cu sutele, dar înlătura din start posibilitatea de inovație, de găsim a unor soluții mai productive sau mai economicoase. Hotărât să obțină economii, Ceaușescu impunea soluții tehnologice bizare, cerând controlul aplicării lor, iar de cele mai multe ori lucrurile se petreceau chiar așa. Pentru că industria românească nu deținea strunguri carusel de mari dimensiuni, Ceaușescu cerea „găsirea” unor dispozitive simple care să permită prelucrarea statică a reperelor, „fără a mișca toată piesa”. „Am fost acum câteva zile (în București n.a.) și am văzut o asemenea lucrare. Deci aceasta este o cale de ridicare a eficienței, tovarăși, a încheiat el, că dacă o să mergem pe practica de a cere 17 mașini mari, 30 de mașini mari... toate prelucrările acestea grosiere să nu le executăm pe mașini mari (vezi ANIC, 89/1978, f. 78).”

„Noul mecanism economic”, introdus la mijlocul cincinalului, nu schimba nimic în organizarea economiei, dar stabilea, după cum spunea însuși Ceaușescu, noi căi de realizare a acestuia.

În noul mecanism economic, spunea el, esențialul nu este producția netă. Esențialul este creșterea răspunderilor întreprinderilor, care trebuie să aibă planul propriu, bugetul propriu de venituri și cheltuieli, accentuarea principiului autoconducerii și autogestunii... Vreau să vă atrag atențiunea... că noi trebuie să introducem ordine, disciplină în organizarea și desfășurarea proceselor de producție. Trebuie să asigurăm o evidență deplină, până la ultimul muncitor, ce are de făcut (vezi ANIC, 89/1978, ff. 81-82).

Cu indicația că prioritatea absolută o are exportul, prim-secretarii erau trimiși în întreprinderi să supravegheze întocmirea bugetelor, desfășurarea proceselor tehnologice, organizarea aprovizionării și desfacerea produselor: „Fiecare să-și asigure mijloace de finanțare. Trebuie să știe cu ce va plăti oamenii... de unde ia banii... Pentru că este vorba, tovarăși”, a continuat el, „nu de a schimba un indicator cu altul... ci de a ne așeza să lucrăm pe principii economice... Nu se mai poate accepta această debandadă care este în unitățile noastre. Și faptul că an de an lucrează prost.” (vezi ANIC, 89/1978, ff. 83-84).

Forma modificată a *Legii cu privire la dezvoltarea economico-socială planificată a României*, publicată în februarie 1979, era expresia „productivismului” ceaușist. „*Dezvoltarea economico-socială a României*, se arăta în preambulul acesteia, *pe baza planului național unic este orientată spre creșterea forțelor de producție, continuarea*

neabătută a operei de industrializare, făurirea unei agriculturi intensive, sporirea în ritm înalt a producției materiale – factor hotărâtor al progresului general al țării.” (vezi ANIC, 8/1979, f. 34) .

În noua variantă a legii, prelevările directe la bugetul de stat nu au fost reduse, iar introducerea impozitului pe „valoare producției nete” nu făcea decât să scadă eficiența contabilă a întreprinderilor, reducând astfel nivelul „beneficiilor”, din care se finanțau proiectele „social-economice”. În schimb, întreprinderilor li se transferau o nouă serie de costuri sociale, care până atunci fuseseră acoperite de diverse instituții finanțare complet de la bugetul de stat, așa cum era construcția de locuințe. Creșterea părții variabile a „retribuției” prin calcularea acesteia în funcție de „îndeplinirea planului la valoarea producției nete”, adică de cantitatea de produse finite realizate, transfera și efectele economice ale lanțurilor tehnologice și logistice deja parțial blocate asupra angajaților întreprinderilor (vezi ANIC, 84/1980).

Începând din această perioadă, societatea va deconta în mare măsură efectele planificării nerealiste și ale încercărilor lui Ceaușescu de a transfera deplin în economie mecanismele controlului de partid. Criza datoriilor suverane, creșterea prețurilor internaționale la energie și efectele unor dezechilibre acumulate în cei 15 ani de creștere extensivă neîntreruptă au jucat fără îndoială un rol important în modelarea politicilor economice ale ceaușismului, însă toate acestea au fost în bună măsură doar pretexte. Reducerea consumului dincolo de limitele raționale, nu doar cel al populației, dar și cel al economiei, s-a făcut pe tiparele unui mecanism conturat deja la începutul anilor '70, pe care Ceaușescu doar l-a ajustat pentru a răspunde presiunilor care se accentuau. Între *Legea cu privire la dezvoltarea economico-socială planificată a României* și intrarea tehnică a României în incapacitate de plată, la începutul anului 1982, s-a scurs nu mai puțin de un deceniu (vezi Boughton 2001: 321-324). Presiunile instituțiilor financiare internaționale de ajustare a politicilor economice și de scădere a consumului, care acum par să fi justificat cel puțin parțial pauperizarea extremă a populației în anii '80, au fost exercitate la multă vreme după ce mecanismul de transferare către societate a costurilor ineficienței economiei comuniste fusese de multă vreme pus în practică din inițiativa lui Ceaușescu.

Premisele teoretice ale mecanismului de spoliere a populației și a economiei în vederea asigurării resurselor pentru planurile lui Ceaușescu au fost formate atunci. Rămânea de făcut doar adaptarea mecanismului la noile condiții, astfel încât greutatea să fie mutată progresiv către societate, atât direct, cât și prin intermediul entităților economice. Acest lucru s-a petrecut între 1979 și 1981, sub presiunea costurilor mari de producție și a datoriei externe, prin modificarea unor legi existente și prin adoptarea unora noi. Concentrarea deciziei economice în mâinile lui Ceaușescu nu era atât un simptom al crizei, cât rezultatul hotărârii acestuia de a așeza economia pe cadre similare cu cele ale puterii politice. România se transformase într-o dictatură de clan, în frunte cu Nicolae Ceaușescu, iar economia nu putea funcționa, cel puțin în

opinia sa, după altfel de reguli decât cele ale sistemului politic. Economia era a statului, așa cum deseori amintea Ceaușescu, iar el controla ferm statul și partidul. Organizată și administrată direct de Ceaușescu, prin interpuși care răspundeau direct în fața sa, prin intermediul unui sistem de verticale specializate de decizie – în industrie, agricultură, exporturi ș.a.m.d., economia a devenit în anii '80 oglinda fidelă a dictaturii personale.

Multe dintre deciziile majore, inclusiv cea legată de rambursarea datoriilor înainte de termen sau seria de investiții majore în infrastructură, agricultură și industrie, pe fondul evident al crizei naționale și internaționale, au fost în multe privințe rezultatul direct al convingerilor sale, al orgoliului său și al credinței că se află în posesia unei viziuni perfecte despre viitorul României.

Lăcomia sa, căci în cauză nu era zgârcenia, ci lăcomia, va deveni în anii '80 „motorul” proceselor economice. Pe măsură ce la dispoziție i se puneau resurse din ce în ce mai mari pentru realizarea planurilor sale, Ceaușescu se convingea că modelul economic „descoperit” la sfârșitul anilor '70, bazat pe spolierea societății și epuizarea economiei, este cel mai potrivit pentru dezvoltarea României.

Legile de la sfârșitul anilor '70 au arătat că Ceaușescu nu punea mare preț pe ideea că proletariatul reprezintă baza socială a regimului comunist, de unde și absența preocupărilor de a conserva această bază. Baza „socială” a ceaușismului în ultimul său deceniu a fost asigurată de aparatul de represiune și de nomenclatură, iar asta a dat regimului stabilitatea de care a avut nevoie.

Atunci când Ceaușescu a cerut partidului, înainte de modificarea legilor din 1972, să identifice rezervele din economie pentru creșterea eficienței, „specialiștii” partidului au scos în prim plan cauze care țineau de disciplina la locul de muncă. În industrie, „rezervele” identificate erau „79,9 milioane ore-om”, pierdute ca urmare a întreruperilor de producție, învoirilor și concediilor medicale, pe care le-au echivalat, imposibil de aflat prin ce metodă, cu o producție suplimentară de 10,3 mld. lei sau o creștere de 1,5% a eficienței muncii în industrie. Pe al doilea loc se afla utilizarea dezechilibrată a schimburilor de muncă, propunând creșterea numărului de muncitori în schimbul al II-lea, iar pe al treilea a fost propunerea de reducere cu 25% a personalului din transport, deservire și manipulare industrială (vezi ANIC, 11/1979, f. 1). O astfel de discuție, ce se dorea susținută cu date tehnice, arată clar că regimul considera societatea ca fiind unica responsabilă pentru rezultatele economice proaste. Tocmai de aceea, în vara anului 1978, Ceaușescu a luat decizia stopării „lucrărilor neproductive”, adică a investițiilor în infrastructură, învățământ, sănătate și sport, continuând să investească doar în construcția de locuințe, pe care le-a declarat ca fiind o prioritate. În iulie, cu scopul folosirii forței de muncă, a materialelor și utilajelor în „investițiile productive”, Ceaușescu a dispus stoparea construcției sau neînceperea ei pentru 1360 de „obiective neproductive”. Printre acestea, 88 de săli de sport și baze sportive, 11 stadioane, 64 de sedii administrative, 22 de sedii institute de proiectare, 94 de poduri, pasaje sau modernizări de drumuri, 1173 de săli de clasă,

5500 de locuri în creșe și grădinițe, 134 de spitale și unități sanitare, 46 de hoteluri și altele (vezi ANIC, 52/1978, ff. 1-11). În același timp, a hotărât devansarea unor „investiții productive”, în mod evident cu scopul de a pregăti mai bine economia pentru creșterea prețurilor la petrol și gaze, dar și cu scopul măririi capacităților de export industrial. Cele mai multe erau noi hidrocentrale și termocentrale, printre care și cea pe șisturi bituminoase de la Anina, care nu a funcționat niciodată, mărimi de capacități, dar și un ambițios program de utilare a minelor de cărbune. La acestea se adăugau deschiderea unor exploatări de diverse resurse minerale, multe dintre ele în zone despre care se știa că nu conțin zăcăminte valoroase. O mare parte a resurselor era alocată industriei metalurgice, urmărindu-se mai degrabă extinderea capacității tuturor, începând cu cel de la Galați și încheind cu cel de la Câmpia Turzii, dar și extinderea diverselor industrii orizontale legate de acest domeniu. Lucrările la Combinatul de oțeluri speciale de la Târgoviște erau devansate, iar o serie de fabrici ale centralelor producătoare de autocamioane, autoturisme și tractoare erau dotate cu noi utilaje (vezi ANIC, 59/1978, ff. 1-45). În pofida crizei care era evident că se apropia, industria românească nu dădea semne de încetinire a creșterii. Din cele 3216 „obiective social-culturale și de gospodărire comunală” din planul pe 1980 au fost scoase 2211. Cele rămase în plan erau de fapt lucrări de infrastructură la diverse fabrici și modernizări ale diverselor ferme de creștere a animalelor, care aveau nevoie de modernizări pentru a-și putea exporta producția în Occident, dar ele figurau în plan ca „obiective de gospodărire comunală” (vezi ANIC, 35/1978, ff. 8-13).

III. Combaterea ineficienței economice prin control politic - inginerii

Un astfel de context politic forța regimul să aducă în discuție problema excesului de personal cu studii superioare în economie, problemă pe care o masca sub dezbaterea cu privire la necesitatea unui sistem operativ și elastic de evidență și administrare a angajaților cu studii superioare în industrie. La sfârșitul anului 1977, documentele de partid acuzau „necorelarea necesarului de specialiști în perspectivă cu cifrele de școlarizare a învățământului superior”, folosirea curentă a absolvenților cu studii superioare pe posturi care nu necesitau o astfel de pregătire, dar și diferențele mari în ceea ce privește ponderea personalului cu studii superioare, în raport cu celelalte categorii de personal, între întreprinderi din aceeași ramură și cu grad similar de complexitate tehnologică (vezi ANIC, 50/1981, f. 10). Astfel, autoritățile erau nevoite să semnaleze dificultățile anuale de repartizare în posturi cu specializare potrivită sau înrudită a unor categorii de absolvenți de studii superioare, urmare a supradimensionării de către ministere a necesarului de absolvenți de studii superioare. Tocmai de aceea, doar pentru anul 1977, 8802 absolvenți de studii superioare fuseseră repartizați în posturi care nu aveau nimic de-a face cu specializarea lor sau care nu necesitau studii superioare (vezi ANIC, 50/1981, f. 10).

O altă problemă semnalată de statisticile comisiilor de specialitate ale partidului era fluctuația foarte mare, în opinia autorilor, a cadrelor cu studii superioare, în principal urmare a lipsei unui sistem de integrare a acestora la noile locuri de muncă. Anual, aproximativ 2000 de absolvenți se transferau fără motive temeinice către alte locuri de muncă, dovadă a faptului că nu erau folosiți eficient în întreprinderile în care fuseseră repartizați inițial (vezi ANIC, 50/1981, f. 11). Problema fluctuației considerabile a personalului calificat în întreprinderile românești era una destul de veche și în mod repetat semnalată în cursul diverselor controale sau studii de ramură întocmite cu diverse ocazii. Mare parte a inginerilor și a tehnicienilor specializați în diverse domenii, mai ales prin intermediul stagiilor din străinătate, la începutul anilor '70 își permiteau chiar luxul de a alege între ofertele diverselor întreprinderi. Atunci când, în 1970, Uzina de aluminiu de la Slatina a fost oprită, urmare a unei serii de incidente tehnologice, controlul efectuat a descoperit că din cei 20 de ingineri specializați în Franța, de unde fusese achiziționată instalația, 12 părăsiseră uzina, iar din cei 223 de muncitori pregătiți să pornească uzina în 1965, în 1970 nu mai rămăseseră în uzină decât un sfert (vezi ANIC, 58/1970, ff. 11-12).

La Combinatul de celuloză și hârtie din Călărași, dintr-un număr total de 1987 de salariați, în perioada ianuarie 1966 – iulie 1967, părăsiseră uzina prin transfer, demisie sau alte forme, nu mai puțin de 1452 de angajați. În perioada ianuarie-septembrie 1967, din uzină plecaseră 418 angajați și veniseră 348. Lucrurile nu stăteau mai bine nici cu personalul calificat. La același combinat, intrat în funcțiune în 1965, fuseseră schimbați, până în 1967, 14 șefi de secție și 4 directori (vezi ANIC, 58/1970, f. 40).

Ponderea angajaților cu studii superioare, mai ales a inginerilor, în diverse domenii ale economiei naționale, nu era dictată atât de necesitățile tehnologice, cât mai degrabă de o serie de circumstanțe care țineau de complexitatea domeniului, proporția muncii automatizate, amplasarea unor centre de formare universitară și mai ales normele de personal specifice fiecărei ramuri, dictate birocratic. Astfel, la Ministerul Minelor Petrolului și Geologiei, Ministerul Transporturilor și Telecomunicațiilor și la Ministerul Construcțiilor Industriale, ponderea angajaților cu studii superioare era de 4%, în timp ce la Ministerul Construcțiilor de Mașini, Ministerul Agriculturii și Ministerul Energiei Electrice, ea era sub 2% (vezi ANIC, 50/1981, f. 11). Deși *Legea privind statutul centralelor industriale*, adoptată în februarie 1971, restrângea atribuțiile centralelor, supunându-le unor norme de producție, consum și personal fixate de ministere și ulterior de Departamentul/Ministerul Fondurilor Fixe, regulile cu privire la ponderea personalului cu studii superioare în diverse ramuri economice au rămas destul de neclare și niciodată respectate.

Perioada consemnează și începutul unei politici distincte a regimului de încetinire a ritmului de creștere a angajaților specializați din cercetare-dezvoltare și învățământ superior, prin menținerea unui mare număr de posturi neocupate. Astfel,

la sfârșitul anului 1977, în cercetare-proiectare erau vacante peste 3900 de posturi, iar în învățământul superior mai mult de 3000 (vezi ANIC, 50/1981, f. 11).

Instituirea, în 1977, a *Consiliului coordonator pentru probleme de cadre*, aflat în subordinea Comisiei pentru probleme de cadre de pe lângă CC al PCR, cu rolul de administrare a politicii de personal din toate ministerele, aflată în directa coordonare a Elenei Ceaușescu, nu ne spune foarte multe despre intențiile regimului în această direcție. Noua instituție a debutat mai degrabă ca un păstrător al dosarelor de personal din întreaga economie. Deși sistemul dosarelor și al evaluărilor a fost acum extins la mai toate categoriile de angajați, schimbările nu arătau că regimul este preocupat atât de elaborarea unor noi politici de personal, cât mai degrabă de folosirea eficientă a celui existent. Cooptând în el membrii ai Guvernului, viceprim-miniștrii care răspundeau de cadre, învățământ, miniștri de resort, syndicate, CSP și UTC, în afara preluării competențelor Comisiei guvernamentale care dispunea repartizarea absolvenților în producție, decizia de înființare nu prevedea nimic de natură să depășească limitele tehnologiei partidului de evidență a cadrelor.

Totuși, în pofida faptului că regimul încercase să impulsioneze formarea de specialiști în diverse domenii, mai ales tehnice, la sfârșitul anului 1977, tabloul general era mai degrabă unul modest. În România aceluiași an lucrau 150951 ingineri, 17520 subingineri, 49368 economiști, 38375 medici și farmaciști, 15597 juriști și 140855 absolvenți ai învățământului universitar-pedagogic, precum și 8415 „cadre cu altă pregătire”, pe un total de doar 438023 de posturi care prevedeau cerințe de studii superioare (vezi ANIC, 50/1981, f. 17).

La câțiva ani de la introducerea sistemului unic de control al cadrelor, în 1981, statisticile partidului ofereau deja un tablou mult schimbat, de a cărui veridicitate trebuie să ne îndoim. Conform statisticii, numărul absolvenților de studii superioare crescuse la 530 de mii, dintre care 43% erau ingineri și subingineri (vezi ANIC, 50/1981, f. 17). Ceea ce părea să se accelereze, conform statisticilor oficiale, era folosirea absolvenților de studii superioare nemijlocit în producție, scăzând în schimb al celor din compartimentele numite funcționale și auxiliare. În 1981, 62,7% dintre inginerii și subinginerii din metalurgie erau angajați în diverse munci, față de 56% în 1980. În construcția de mașini, unde erau angajați 38000 de ingineri și subingineri, 42% lucrau în producție, 40% în cercetare-proiectare și 18% în compartimentele de suport. În industria chimică, proporția celor din producție era de 46%, iar în mine, petrol, gaze și geologie, conform statisticilor oficiale, proporția era între 55 și 74%, în timp ce în industria forestieră și materialele de construcții era de 61% (vezi ANIC, 50/1981, f. 18). Folosirea specialiștilor în postura de muncitori calificați superiori este evidentă atunci când se ia în discuție numărul muncitorilor calificați care reveneau unui inginer sau unui subinginer. Astfel, în construcția de mașini, unui inginer îi reveneau în medie 20 de muncitori calificați, 21 în mine, petrol și gaze, 31 în metalurgie, 39-40 în chimie, industria forestieră și materiale de construcții și 77 în

industria ușoară. Raportul dintre maiștri și ingineri era și el o dovadă clară a acestei tendințe. În construcția de mașini era de 1,2, 1,4 la mine, geologie și petrol, 1,5 în metalurgie, 2,0 în chimie, industrie forestieră și materiale de construcții și 2,4 în industria ușoară (vezi ANIC, 50/1981, f. 18).

Concluzia era că economia dispune de un număr suficient de ingineri, fiind mai degrabă nevoie de o repartizare echilibrată a acestora, în funcție de nevoile tehnologice, și de o distribuție teritorială care să nu fie dictată de proximitatea centrelor universitare de formare. Ministerul Industriei Ușoare cerea înființarea de secții specializate în institutele politehnice din București și Timișoara, urmare a distribuției teritoriale dezechilibrate a inginerilor din domeniu. Influența limitată a considerentelor tehnologice în maniera de distribuire a inginerilor în diverse industrii reiese cel mai bine în acest caz. Astfel, dacă în Iași, unde se formau inginerii și subinginerii din industria ușoară, la un inginer sau un subinginer reveneau 60 de muncitori calificați, în București reveneau peste 100, iar în Arad, Argeș, Bihor, Satu-Mare și Sibiu reveneau între 130 și 144 (vezi ANIC, 50/1981, f. 20). Tocmai de aceea, la începutul anilor '80, ministerele economice cereau instituirea unui sistem de selecționare pe zone geografice a candidaților la studii superioare, cu obligația ca aceștia să lucreze în întreprinderile de resort, după absolvirea studiilor, pentru o perioadă de cel puțin 10 ani. Mai mult, ministerele economice resimțeau o stagnare a personalului din diversele structuri economice, cerând organismelor de partid, de fapt lui Ceaușescu, modificarea Legii 12/1971, care condiționa exercitarea diverselor funcții de conducere de acumularea unui număr de ani în posturi de execuție nemijlocită. Astfel, arătau ele, specialiștilor tineri li se puteau deschide oportunități profesionale, care ar fi redus fluctuația de personal și ar fi permis o distribuire teritorială mai echilibrată a absolvenților de studii superioare. Intrarea în producție a absolvenților de studii superioare tehnice era nu doar o formă de escamotare a excedentului de astfel de cadre, dar și una de consolidare a pregătirii practice, care era depășită și insuficientă în școlile și universitățile românești de profil. Practic, nivelul de calificare al multora dintre angajații întreprinderilor românești era „inferior celui cerut de procesele tehnologice”, fapt care avea efect asupra productivității și calității produselor (vezi Russu 2018: 163).

Pe lângă funcționarea ineficientă a industriei și parazitarea deciziilor de o serie de agende personale și de grup, o explicație la fel de importantă a acestei încetiniri a mobilității sociale este furnizată de situația problematică a dezvoltării sociale și urbane.

Deși datele cantitative referitoare la dezvoltarea economică și socială a țării, în perioada de după 1965 păreau impresionante, chiar și informațiile oficiale privind calitatea vieții cetățenilor români la începutul anilor '80 arătau că industrializarea masivă se făcuse în detrimentul dezvoltării sociale. Familia Ceaușescu nu era interesată de impactul social al industrializării. Pentru ei, industrializarea și exportul

erau activități care aduceau mai mulți bani statului, pe care îl controlau după bunul plac. Importantă pentru ei era prezentarea unor date care să scoată în evidență creșterea „veniturilor sociale” ale indivizilor, urmare a politicii de industrializare și sistematizare, ceea ce însemna accesul la servicii și facilități, pe care statul le declara gratuite sau le subvenționa. Succesul urbanizării românești, începută în anii '70, se cuantifica prin creșterea populației urbane, ajunsă la 50% din totalul populației la sfârșitul anului 1980, creșterea gradului de ocupare, ajuns la 300 de angajați la 1000 de locuitori sau scăderea raportului între județele cele mai urbanizate și cele mai slab urbanizate, care se situa în același an la 2,7 (vezi ANIC, 23/1983, f. 84)⁴. Faptul că sistematizarea accelerase depopularea satelor, fără a modifica esențial fluxul de populație de la sat la oraș. Bucureștiul atrăgea 15% din întreg fluxul, iar 67% atrăgeau orașele cu peste 100000 locuitori. În pofida avansului urbanizării, la începutul anilor '80, doar 56% din străzile României erau alimentate cu apă și doar 36% aveau canalizare. Aparent paradoxal, 24% din locuințele nou construite nu aveau instalații interioare de apă, iar 35% nu aveau canalizare (vezi ANIC, 23/1983, ff. 86-87). Nu mai puțin de 85 de orașe, printre care și Bucureștiul, nu aveau stații de epurare a apelor menajere, iar din cele 78470 de locuințe construite în satele sistematizate între 1976 și 1980, 65000 fuseseră construite „din fonduri ale populației”, fapt care arată că statul reușise să transfere și o mare parte din cheltuielile sociale ale sistematizării către populație. Industrializarea reușise să destructureze lumea rurală românească, în care 42% din satele țării aveau o populație sub 500 de locuitori (vezi ANIC, 23/1983, f. 88), iar sistematizarea încerca să forțeze apariția unui nou tip de localitate, urban-agrară, la sorgintea demersului fiind ideea de control al populației, în sens economic și politic (vezi ANIC, 23/1983, ff. 88-89).

IV. Egalitate de gen... la strung

Nici politica de emancipare a femeilor nu a dat roade semnificative din toate punctele de vedere. Primii trei ani scurși de la oficializarea impunerii Elenei Ceaușescu, plenara din iunie 1973, nu au adus nici măcar un progres de ordin cantitativ în situația politică a femeilor din România. Cu excepția promovării la nivel local sau central a unor activiste, al căror rol era acela de suită a Elenei Ceaușescu, evoluția implicării femeii în politica regimului a rămas una profund organică. Între 1973 și 1976, procentul de femei în rândul noilor membri de partid crescuse de la 31,13%, în 1973, la 33,23% în 1975, ceea ce însemna că nici măcar în anul care a urmat adoptării programului, „boom-ul” intrării femeilor în politică nu se petrecuse (vezi ANIC, 92/1976, f. 178)⁵.

⁴ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Organizatorică.

⁵ ANIC, Fond CC al PCR, Cancelarie.

„Programul complex” elaborat în 1974 de Ministerul Învățământului, cel al sănătății, organizația sindicatelor și Consiliul Național al Femeilor prevedea o serie de măsuri clare privind atragerea forței de muncă feminină în circuitul economic (Jinga 2015: 218-219). Și după adoptarea acestuia, ramurile economice cu prezență feminină preponderentă, așa cum erau industria textilă, industria alimentară sau în domeniul precum învățământul primar și secundar, rămăseseră așa cum erau înaintea programului, iar creșterea acestei prezențe în alte ramuri, așa cum era agricultura, nu se realizase. Aici, față de planificata proporție de 35 de procente, forța de muncă feminină era de doar 15%, în condițiile în care agricultura se confrunta cu un deficit cronic de forță de muncă, de unde și obligativitatea participării elevilor, studenților și a soldaților la muncile agricole, introdusă tot în 1976. De altfel, la sfârșitul aceluiași an, autoritățile erau nevoite să recunoască eșecul primei faze de atragere a elementului feminin în economie și politică. De promovarea femeilor în funcții de decizie, după modelul Elenei Ceaușescu, nici nu putea fi vorba. Din 212 miniștri, adjuncți de miniștri, secretari de stat și alți asimilați acestora, doar 7 erau femei în 1976. Din 849 de directori și directori adjuncți din ministere, 29 erau femei, din 77 de directori generali de centrale, doar 3 erau femei și din 162 de președinți și vicepreședinți ai consiliilor populare județene, doar 4 posturi erau ocupate de femei (vezi ANIC, 92/1976, f. 182). Relevant era și faptul că din cei 137 de decani ai țării, doar 3 erau femei, iar dintre cele 597 de posturi de șefi de catedre universitare, doar 35 erau ocupate de femei. Sfârșitul anului 1976 a adus și introducerea unor cote obligatorii pentru femei în organizațiile locale de partid, la nivel județean, municipal, orășenesc și comunal. Potrivit hotărârii Comitetului Politic Executiv al CC al PCR, femeile trebuia să asigure cel puțin 25 de procente din componența organelor de conducere a organizațiilor locale de partid. Pentru a nu tulbura nomenclatura locală, Ceaușescu a dispus suplimentarea schemelor de conducere la nivel județean, municipal, orășenesc și comunal, cu câte un post (vezi ANIC, 122/1976, f. 128).

Între 1976 și 1983, cele două seturi de măsuri menite să impulsioneze egalitatea de gen, evoluția indicilor de creștere a rolului femeii în societate s-a păstrat organică. Așteptările regimului din partea populației feminine erau nerealiste, de multe ori excluzându-se reciproc (Vezi Doboș, Jinga, Soare 2020: 223-263). Pe de-o parte, politica natalistă a României impunea accentuarea dimensiunii materne a femeilor, fără măsuri autentice de încurajare a natalității, iar pe de altă parte, implicarea crescândă a femeilor în economie, excludea din start alocarea unui timp considerabil pentru familie. Nu de puține ori, inițiativele regimului de impulsioneare a natalității, așa cum a fost Hotărârea CPEx din 26 aprilie 1983, au fost lansate în paralel cu noi programe de „promovare a femeilor în funcții de conducere”, așa cum fost cel din mai 1983 (vezi ANIC, 29/1983, ff. 51-61, ff. 62-64)⁶.

Progrese semnificative nu se înregistraseră nici în prezența femeilor în conducerea administrației centrale, între 1976 și 1983. În acest an, între miniștri și

⁶ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Organizatorică.

cei asimilați lor, doar 3 erau femei, exact ca în 1976. Printre cei 41 de directori generali din ministere era doar o femeie, iar cea mai mare pondere feminină se înregistra în rândul șefilor de birouri, unde din 184 de șefi, 34 erau femei, adică 18,5% (vezi ANIC, 29/1983, f. 71).

Față de proporția generală a forței de muncă feminină în economie, lucrurile nu stăteau mai bine nici în conducerea centralelor industriale și a întreprinderilor. Din 49646 de funcții de conducere, începând cu directori și sfârșind cu șefii de birouri, doar 4948, adică aprox. 10%, erau ocupate de femei. Crescuse însă, cu foarte puțin, numărul femeilor care îndeplineau funcții de director. Dacă în 1976, când erau 77 centrale, erau 3 directori-femei de centrale, în 1983, când funcționau 96 centrale, numărul lor ajunsese la 7. Din cele 2124 de funcții de directori de întreprinderi industriale și de construcții, în 1983, 155 erau ocupate de femei (vezi ANIC, 29/1983, f. 72).

Femeile erau mult mai bine „reprezentate” la baza economiei naționale, unde formau 44% din forța de muncă ocupată și 40% din cea industrială, față de 35% cât reprezentau în 1975 (vezi ANIC, 29/1983, f. 53). În unele ramuri, rezervate până atunci preponderent bărbaților, așa cum era electrotehnica și automatizarea, ponderea feminină crescuse spectaculos în intervalul dat, ajungând să reprezinte 50% din personalul muncitor. Chiar și fără a mai adăuga o prezență consistentă în chimie (39%), în industria constructoare de mașini (27,9%) sau industria materialelor de construcții (26,4%) (vezi ANIC, 29/1983, f. 53-54), reiese că regimul arătase mai multă consecvență în rezolvarea deficitului de forță de muncă prin atragerea femeilor în număr mare în munca din uzină. Exploatarea femeii prin politica natalistă, care se adăuga celei domestice, pe care pudibondul cod al eticii ceaușiste nu o combătea în vreun fel, iar bunurile și serviciile din economia socialistă nu o atenuau, a fost triplată de cea economică (Ilinca, Bejenaru 2015: 51-82). Progresele realizate în privința instrucției superioare a femeilor, nu erau la fel de impresionante ca acelea din uzină. Între 1975 și 1983, ponderea fetelor în învățământul universitar crescuse de la 44 la 45%, iar femeile reprezentau în 1983, doar 1/3 din angajații cu studii superioare, 20% dintre ingineri și 30% dintre cadrele didactice universitare (în 1975 reprezentau 28%). Doar 3454 de femei aveau doctoratul în 1983, față de 1901 în 1975, și doar 10 femei erau academiciene, printre ele fiind Elena Ceaușescu și Suzana Gâdea (vezi ANIC, 29/1983, ff. 55-56).

Recurența programelor de promovare a femeilor în posturi de conducere nu se explică prin consecvența regimului în această direcție, ci prin eșecul de a obține progrese autentice. Contrar faptului că de fiecare dată aparatul CC găsea că trebuie să laude „clarviziunea” și „consecvența” lui Nicolae Ceaușescu și a soției sale (Olteanu 2004)⁷, mai ales în chestiunile privitoare la femei, datele statistice arătau progrese

⁷ Olteanu, Liana Cristina, 2004, „Cultul Elenei Ceaușescu în anii '80”, în Ciupală, Alin (coord.), *Despre femei și istoria lor în România*, București, Editura Universității București, (<https://ebooks.unibuc.ro/istorie/ciupala/index.htm>, accesat la 2 septembrie 2014).

naturale – ba chiar ponderate în raport cu evoluția economiei – și nicidecum „rupturi” în evoluția raporturilor de gen în România ceaușistă.

V. Concluzii

Analizate din perspectiva obiectivelor strategice ale regimului, așa cum și le-a conturat acesta încă de la începutul anilor '70, evoluțiile descrise mai sus se subscriu nu doar unei politici articulate de reducere a investițiilor umane ale statului în sfera producției (Murgescu 2010: 339). Punerea în operă a mecanismului legal de spoliere a societății pentru acoperirea costurilor creșterii industriale neîntrerupte precede dificultățile economice internaționale generate de creșterea prețurilor la resursele energetice și criza datoriiilor suverane de la începutul anilor '80, fiind rezultatul unei alegeri conștiente a liderului pentru un anumit model de dezvoltare. Punerea creșterii industriale energofage și a pretensei suveranități naționale în centrul politicilor de dezvoltare (Ban 2014: 43), a fost nu doar expresia unei loialități neabătute pentru modelul stalinist de dezvoltare, care cu siguranță a existat, dar a fost și o manieră de evitare a reformelor structurale a căror necesitate era subliniată chiar de responsabilii economici ai partidului. Avertismentele repetate ale unor oameni precum Guvernatorul BNR, Vasile Malinschi, încă de la sfârșitul anilor '60, legate de „frontul prea larg al investițiilor față de posibilitățile materiale existente” (vezi ANIC, 21/1969, f. 23)⁸ sau ale Președintelui CSP, Maxim Berghianu, legate de scăderea accelerată a eficienței investițiilor și dezechilibrarea accentuată a balanței de plăți, formulate în 1971 (vezi ANIC, 27/1971, ff. 3-4), deși nu au fost urmate de discuții interne și nici de măsuri, arătau clar că ineficiența economiei socialiste nu era un fenomen de dată recentă.

Ceea ce viza Ceaușescu era nu doar un model de dezvoltare, dar și o formulă de control a societății, în condițiile în care discuțiile despre reforme intrasistemice se desfășurau mai în toate statele comuniste. Primăvara de la Praga, deși îi dăduse posibilitatea să joace rolul liderului național luminat, îi produsese lui Ceaușescu o serie de temeri, iar criza din Polonia anului 1980 îi întărise convingerea că nimic nu trebuie schimbat în „ordinea naturală” a regimurilor comuniste. Transferarea către societate a costurilor ineficienței, transformarea deficitului în pârghie de control al societății, alături de întărirea aparatului represiv și instaurarea unei dictaturi de familie, ne fac să credem că prin politicile începute în 1972, Nicolae Ceaușescu a căutat nu doar o modalitate de continuare a industrializării, dar și una de înghețare a progresului social, cu scopul întăririi controlului politic. Specializarea unor unități economice în producția destinată exclusiv exportului, preluarea controlului direct asupra acțiunilor de export-import, investirea partidului și a securității cu importante

⁸ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Economică.

funcții economice și comerciale, iar în cele din urmă instituirea fondului valutar centralizat al statului, în ianuarie 1988 (vezi ANIC, 2/1988, ff.1-4)⁹, arată că Ceaușescu reușise la sfârșitul regimului său să formeze o adevărată „economie a Palatului”, după modelul familiei Kim din Coreea de Nord (Scobell 2006)¹⁰. Nu întâmplător, pe parcursul anilor '80, zeci de delagații românești erau trimise la Phenian pentru „schimb de experiență” în diverse domenii, dar mai ales învățământ și ideologie, iar scrierile lui Kim Ir Sen au fost singurele texte politice ale unui lider străin publicate de Editura Politică în această perioadă. Un atare model, care datora atât de mult experienței nord-coreene, îi permitea lui Ceaușescu nu doar să continue dezvoltarea și să evite reformele, dar și să preîntâmpine apariția protestelor sociale prin controlul polițienesc și ideologic.

Bibliografie

- Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fondul CC al PCR, Secția Economică, Secția Organizatorică, Cancelarie.
- Axenciuc, Victor, 2012, *Produsul intern brut al României 1862-2000, Serii statistice seculare și argumente metodologice, Volumul I, Sinteza seriilor de timp a indicatorilor globali pe secțiuni temporale*, București: Editura Economică, 203-204.
- Ban, Cornel, 2014, *Dependență și dezvoltare, Economia politică a capitalismului românesc*, București: Editura Tact, 43.
- Boughton, James M, 2001, Silent Revolution, The International Monetary Fund 1979-1989, International Monetary Fund, 321-324.
- Doboș, Corina (coord.), Jinga, Luciana M., Soare, Florin S., 2020, *Politica pronatalistă a regimului Ceaușescu, O perspectivă comparativă*, Iași: Polirom, 223-263.
- Georgescu, George, 2018, „Criza balanței de plăți externe, Cauze și efecte asupra economiei României”, în Iancu, Păun, Aurel Nicolae (coord.), *Economia României după Marea Unire, Macroeconomia*, București: Editura Academiei Române, 189-205.
- Grigorescu, Constantin, 1991, „Nivelul dezvoltării economico-sociale a României în context mondial și european”, în *Romanian Journal of Economics*, vol. 1, issue 1 (1), 12-19.
- Ilinca, Alina, Bejenaru, Liviu Marius, 2015, „Gen, revoluție și război. O analiză comparativă asupra emancipării femeii în Uniunea Sovietică și România comunistă”, în Hurubean, Alina (coord.), *Statutul femeii în România comunistă Politici publice și viață privată*, Iași: Institutul European, 51-82.
- Jinga, Luciana M., 2015, *Gen și reprezentare în România comunistă 1944-1989, Femeile în cadrul Partidului Comunist Român*, Iași: Polirom, 218-219.

⁹ ANIC, Fond CC al PCR, Cancelarie.

¹⁰ Scobell, Andrew, 2006, „Kim Jong Il and North Korea: The Leader and the System”, Strategic Studies Institute, US Army War College, (<http://www.jstor.org/stable/resrep11478>, accesat la 16 octombrie 2024).

- Murgescu, Bogdan, 2010, *România și Europa, Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iași: Polirom, 339.
- Olteanu, Liana Cristina, 2004, „Cultul Elenei Ceaușescu în anii '80”, în Ciupală, Alin (coord.), *Despre femei și istoria lor în România*, București, Editura Universității București (<https://ebooks.unibuc.ro/istorie/ciupala/index.htm>, accesat la 2 septembrie 2014).
- Russu, Corneliu, 2018, „Industrializarea socialistă a României”, în Aurel Iancu, Nicolae Păun (coord.), *Economia României după Marea Unire, Macroeconomia*, București: Editura Academiei Române, 163.
- Scobell, Andrew, 2006, „Kim Jong Il and North Korea: The Leader and the System”, Strategic Studies Institute, US Army War College (<http://www.jstor.org/stable/resrep11478>, accesat la 16 octombrie 2024).